

IHOR SRIBNIAK

Uniwersytet im. Borysa Hrynczenka w Kijowie

ORCID 0000-0001-9750-4958

ŻYCIE KULTURALNE I ARTYSTYCZNE ŻOŁNIERZY UKRAIŃSKIEJ ARMII LUDOWEJ INTERNOWANYCH W OBOZIE W STRZAŁKOWIE (LIPIEC 1921-SIERPIEŃ 1922)

WSTĘP

Problem ten nie był dotychczas przedmiotem wszechstronnych badań historiograficznych, choć wielu badaczy z Polski, Ukrainy i Rosji wielokrotnie odwoływało się do historii obozu w Strzałkowie (Obóz Jeńców i Internowanych nr 1 w Strzałkowie)¹. Swój wkład w rozwój naukowy tego tematu wnieśli również badacze dziejów prasy obozowej, podsumowując znaczną ilość danych na temat specyfiki wydawania czasopism w obozie w Strzałkowie². Ważne jest, aby rozwój naukowy niektórych aspektów funkcjonowania internowanych w tym obozie żołnierzy Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej (dalej: AURL) był kontynuowany w następnych latach³. Problematyka artykułu dotyczy specyfiki

¹ Z. Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918-1924*, Toruń 1997; I. Срібняк, *Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921-1924 рр.)*, Київ-Вілядelfія 1997; О. Вішка, *Українці у таборі в Стшалкові „Вісник Київського державного лінгвістичного університету”*. Серія «Історія, економіка, філософія» 1999, вип. 3, с. 167-174; О. Колянчук, *Українська військова еміграція у Польщі (1920-1939)*, Львів 2000, 276; Т. М. Симонова, *Белые формирования в Польше («отряд русских беженцев») в 1919-1921 годах „Новая и новейшая история”* 2012, № 4, с. 39-57; Т. М. Симонова, *Советская Россия (СССР) и Польша. Русские антисоветские формирования в Польше (1919-1925 гг.)*, Москва 2013.

² Н. Сидоренко, *Національно-духовне самоствердження (у 3-х т.)*. Ч.П: Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919-1924, Київ 2000, с. 92-97; Е. Wiszka, *Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920-1939*, Toruń 2001; див. також українською мовою: О. Вішка, *Преса української еміграції у Польщі 1920-1939*, Львів 2002, 480; Ю. Голубничак-Шленчак, «В єднанні наша сила і усвідомлення перемоги...»: особливості та умови видання часопису «Промінь» у таборах Ланцут-Стшалково (1921-1922 рр.) „Драгоманівські історичні студії”: зб. наук. праць молодих істориків, Київ 2018, вип. 4(8), с. 181-187.

³ І. Срібняк, *Інтерновані вояки Армії УНР у таборі Стшалково, Польща (друга половина 1921-початок 1922 рр.)*: моральний стан та умови перебування „Проблеми всесвітньої історії” 2017, № 2, с. 182-195; І. Срібняк, «Несемо ми хрест... в терновім вінку колючих дротів...» (інтерновані вояки-українці в таборі Стшалково, Польща у 1922-1923 рр. „Київські історичні студії” 2018, № 1, с. 33-43; І. Срібняк, *Національно-патріотична та спортивно-оздоровча мобілізація вояцтва у таборі інтернованих Військ УНР Стшалково (Польща) у 1921-1922 рр.: форми і методи „Ідеологія і політика”* 2018, № 2, с. 131-146; І. Срібняк, *Військово-фахова та загальна освіта інтернованого вояцтва Армії УНР в таборі Стшалково, Польща (серпень 1921-1922 рр.): особливості проведення „Європейські історичні студії”* 2020, № 16, с. 155-169.

funkcjonowania teatru obozowego w Strzałkowie, a opracowana została na podstawie obozowej prasy⁴.

Badania okoliczności pobytu internowanych ukraińskich żołnierzy (a także żołnierzy innych formacji wojskowych) w Strzałkowie znacznie ułatwiły publikowane źródła dotyczących historii obozu. Ta codzienność żołnierzy w Strzałkowie stała się bardziej widoczna po wydaniu albumu, który zawierał bogaty materiał ilustracyjny dotyczący życia powszedniego więźniów i internowanych różnych narodowości (a w szczególności – kilka zdjęć chóru obozowego pod dyktando Dmytra Kotki)⁵. Pewne przejawy działalności kulturalnej i artystycznej ukraińskich żołnierzy ze Strzałkowa znalazły odzwierciedlenie w dokumentach ze zbioru *Wojsko za kratkami*. W szczególności odtworzono w nim fragmenty programów kilku wydarzeń kulturalno-rozrywkowych w tym obozie (imprezy, koncerty, przedstawienia teatralne)⁶. Kilka faktów na temat działalności artystycznej internowanych ukraińskich żołnierzy można zaczerpnąć ze wspomnień więźnia Oleksandra Semmo⁷.

UKRAIŃSKI CHÓR OBOZOWY POD DYREKcją DMYTRA KOTKI

Przeniesienie internowanych ukraińskich żołnierzy Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej do obozu w Strzałkowie wiązało się ze zmniejszeniem ich liczebności w innych obozach a w konsekwencji likwidacją szeregu z nich (Łańcut, Aleksandrow Kujawski, Wadowice itp.), w których wcześniej przebywali. Przeniesieniu obozu w nowe miejsce towarzyszyły znaczne trudności lokalowe, wynikające z nieprzygotowania koszar na przyjęcie dużej liczby żołnierzy. W tej sytuacji bardzo ważne było odwrócenie uwagi internowanych od ponurych myśli i danie im nadziei, że ich życie zmieni się na lepsze. W związku z tym w Strzałkowie zgromadziła się kwatery główna grupa internowanych żołnierzy Ukraińskiej Republiki Ludowej, a także członków ukraińskich ugrupowań kulturalno-artystycznych, którzy dołożyli wszelkich starań, aby wznowić działalność artystyczną w okresie lipiec-sierpień 1921 r. Internowani mieli okazję uczestniczyć w przedstawieniach teatralnych i koncertach aranżowanych przez „zespół muzyczny” (orkiestrę) złożony spośród internowanych, a także w występach chóru (dyrygent – kapitan Dmytro Kotko)⁸.

Kapitan Kotko rozpoczął pracę jako pierwszy, co było możliwe dzięki jego energii i wytrwałości. Już 28 lipca 1921 r. chórzyci zaprezentowali swój występ mieszkańcom Słupcy. Chór tym przedstawieniem zrealizował dwa cele – zaznajomienie mieszkańców tego polskiego miasta z ukraińską kulturą, pieśnią i muzyką, a jednocześnie – zebranie środków na własną działalność. Szef oddziału internowanych żołnierzy Ukraińskiej Republiki Ludowej w Strzałkowie, gen.-kornet N. Nikonow, który również został zaproszony na ten koncert (choć ze względu na swoje obowiązki służbowe nie mógł w nim

⁴ І. Срібняк, Український аматорський театр у таборі інтернованих Військ УНР Стшалково, Польща, очима театральних критиків, серпень 1921 – липень 1922 рр. (за матеріалами часопису «Промінь») „Синопис: текст, контекст, медіа”, Київ 2020, т. 26, № 2, с. 48-60.

⁵ В. Czerniak, R. M. Czerniak, *Obóz jeńców wojennych i internowanych pod Strzałkowem 1914-1918, 1919-1924*, Strzałkowo 2013.

⁶ Армія за дротами. Збірка документів. Редактор-упорядник В. Моренєць, Кам'янець-Подільський 2018.

⁷ О. Семмо, Хроніка. Вінніпег: Інститут дослідів Волині, ч. 57, 1987, с. 241.

⁸ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (dalej: ЦДАВО України), ф. 1078, оп. 2, спр. 206, арк. 79-80.

uczestniczyć), namawiał chórzystów do „traktowania swoich obowiązków poważnie, biorąc pod uwagę, że ocena konsekwencji [...] działania będzie oceną naszej zdolności do budowania naszego państwa”⁹.

Na początku sierpnia 1921 r. chór D. Kotki zaaranżował swoje występy dla obozowiczów¹⁰, którzy szczególnie potrzebowali pozytywnych emocji w momencie osiedlania się w nowym miejscu. Jednocześnie, jak podaje magazyn obozowy „Ray”, chórzyści wykazali się wysokim poziomem umiejętności, dzięki „rozumieniu, solidarności i duchowej dyscyplinie, która jest możliwa tylko przy szczerzej i bezinteresownej miłości do ich pracy”¹¹. Nieznany korespondent „Prominia” zwrócił szczególną uwagę, że „chór cieszy się dużym powodzeniem zarówno wśród mieszkańców obozu, jak i polskiego społeczeństwa w Słupcy i Strzałkowie. I muszę powiedzieć, że ten sukces jest w pełni zasłużony”. Chór „może śmiało pochwalić się dość obszernym materiałem i wspaniałym – prawdziwie artystycznym wykonaniem tego repertuaru. Nie wspominając o niezwykle wrażliwym, jakie chór wywołuje swoim śpiewem na naszych Kozakach”¹².

Ponadto chór wywarł ogromne wrażenie na uwięzionych żołnierzach Armii Czerwonej, którzy w tym czasie nadal przetrzymywani byli w Strzałkowie (ze względu na brak ścisłej izolacji mogli dostać się do „ukraińskiej” części obozu). Z obserwacji nieznanego korespondenta obozowego pisma wynika, że wielu z nich – nie mogąc dostać się do obozowej sali teatralnej – dokładało wszelkich starań, aby przez okno słuchać ukraińskich piosenek.

Dla wielu te pieśni to „Evshan-Potions”, które budzą uśpione uczucia narodowe, otwierają oczy przez to, że są to pieśni bliskie, rodzime, im drogie, bo wśród tych bolszewików mało jest Ukraińców, których tylko ciężkie warunki współczesnego życia rzuciły do obozu bolszewickiego.

W związku z tym autor artykułu zaproponował zorganizowanie występu chóru dla schwytanych żołnierzy Armii Czerwonej, który powinien być poprzedzony „mową wyjaśniającą” o treści antybolszewickiej. Taka kombinacja prawdopodobnie wywarłaby „ogromny wpływ” na niektórych więźniów i pomogłaby obudzić w nich uczucia narodowe¹³.

Z dużym prawdopodobieństwem nie wydawało się możliwe przekonanie w ten sposób więźniów Armii Czerwonej, poza tym chór miał dużo większe zadania przed sobą. Faktem jest, że jego występy miały „ogromne znaczenie zarówno w popularyzowaniu [...] naszej sztuki, jak i na zbliżaniu nas [żołnierzy Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej] do polskiego społeczeństwa”. W artykule uzasadniono także potrzebę poszerzenia terenu występów chóru, który znalazłby wdzięcznych słuchaczy nie tylko w Słupcy i Strzałkowie, ale także w innych miastach Polski. Na koniec artykuł zawierał porady dotyczące robienia libretta przed każdym koncertem, ponieważ „Polacy nie rozumieją naszego języka i przez to treść piosenek dla nich całkowicie zanika, przez co ogólne wrażenie jest zepsute”. Również zdaniem autora artykułu byłoby bardzo pożądane, aby

⁹ „Промінь”, Стрілково (Стшалково) 1921, 1 серпня, ч.11 (посторінкова пагінація відсутня).

¹⁰ М. Горунович, Рецензія „Промінь”, Стрілково (Стшалково) 1921, 7 серпня, ч. 12 (посторінкова пагінація відсутня).

¹¹ „Промінь”. Стрілково (Стшалково) 1921, 7 серпня, ч.12 (посторінкова пагінація відсутня).

¹² З приводу концертів таборового хору „Промінь”, Стрілково (Стшалково) 1921, 14 серпня, ч. 13 (посторінкова пагінація відсутня).

¹³ З приводу концертів таборового хору „Промінь”, Стрілково (Стшалково) 1921, 14 серпня, ч. 13 (посторінкова пагінація відсутня).

Chór Ukraiński Dymitra Kotka

Fot. 1 Chór Ukraiński Dymitra Kotka.

Źródło: Centralne Archiwum Państwowe Wyższych Władz i Administracji Ukrainy, f.3525, op.1,teczka 15, k. 33.

chór występował w strojach ludowych (ukraińskich wyszywankach)¹⁴.

Wkrótce wiele z tych wskazówek zostało zrealizowanych, a w połowie września 1921 r., chór D. Kotki (składający się z 16 chórzystek i 37 chórzystów) odbył trasę koncertową po Poznaniu. Prowadzący chór odważył się na to, mimo że chór nie miał pieniędzy i nie został zalegalizowany¹⁵. Mimo to zespół był chętnie zapraszany przez różne polskie instytucje, w tym gimnazja, a same koncerty odbywały się w zatłoczonych salach. W szczególności chór dwukrotnie występował w Gnieźnie (24 i 25 września), a jego koncerty odbywały się w Strzałkowie, Słupcy, Zagórowie, Wrześni i innych miastach i miejscowościach. Jednocześnie, wracając do obozu, chór nie zapomniał o internowanych – dając sześć swoich koncertów w auli teatru obozowego¹⁶.

Może się to wydawać paradoksalne, ale to w obozie chórzyści usłyszeli ostrą krytykę (ale czy na to zasłużyli?). W szczególności koncertowe wykonanie chóru D. Kotki w 5 października 1921 r., składające się z trzech sekcji (męskiej, solistycznej i mieszanej), spotkało się z ostrą krytyką nieznanego recenzenta. Jego zdaniem – „chór w swoim rozwoju osiągnął skrajny punkt, a ten kamień wyżej się nie podniesie”. I choć „jednorodny chór jest dobrze zorganizowany i zdyscyplinowany, [...] podąża za wszystkimi ruchami dyrygenta”, to jednak ogólne wrażenie zepsuły słabe umiejętności wykonawcze niektórych chórzystów, a tu główna wina dyrygenta, który wystawia ludzi na scenę, nie przygotowując ich tak, jak trzeba¹⁷.

Oddzielnie krytyk zwrócił uwagę na specyfikę wykonywania partii wokalnych przez solistów chóru (bas Kryzhanivsky, Bilyavsky, Shumskaya itp.), zwracając szczególną uwagę na ich niedociągnięcia. Chociaż chór męski jest „dobrze zgrany i ma wielką dyscyplinę, dobrze monitoruje wszystkie ruchy dyrygenta”, wśród chórzystów było „kilku śpiewaków, którzy nie otwierają ust”, a niektóre „słowa są niejasne”. Jedna z solistek „otworzyła trochę usta, dlatego dźwięki uderzały jej w zęby i wyszły nieczyste, luźne”. Inny – „miał mało głosu”, „nie postępował taktowo”, co prowadziło do „całkowitej ar-

¹⁴ З приводу концертів таборового хору „Промінь”, Стрілково (Стшалково) 1921, 14 серпня, ч.13 (посторінкова пагінація відсутня).

¹⁵ С. Наріжний, Українська пісня закордоном (Українська Республіканська Капела й хори української еміграції) [відбитка з журналу «Пробоем», ч.6(95)], Прага 1941, с. 13.

¹⁶ Концертове турне хору з табору Стрілково „Українська Трибуна” 1921, ч. 155, с. 4.

¹⁷ Театр і мистецтво „Промінь”, Стрілково (Стшалково) 1921. 9 жовтня, ч. 20 (посторінкова пагінація відсутня).

bitralności”. I tylko solista Samoilov, zdaniem recenzenta, wykonał swoje partie perfekcyjnie, „dawał dźwięki pełne, gładkie i mocne”, „odważnie dokonał przejścia z fortu na fortepian”, więc „warto posłuchać takiego solisty częściej na scenie”¹⁸.

Należy zaznaczyć, że ten koncert chóru D. Kotki (jak i wszystkie inne) był zapewne całkiem udany, bo umiejętności wykonawcze chórzystów zawsze były na dostatecznie wysokim poziomie. Świadczy o tym pośrednio fakt, że w drugiej połowie października 1921 r. chór z powodzeniem koncertował w różnych miastach Polski, a także w pierwszych dniach listopada br. odbył kolejne tournée, koncertując w Poznaniu, Bydgoszczy, Krotoszynie, Lesznie, Inowrocławiu, Toruniu i innych. Pomoc humanitarną w tej działalności koncertowej chóru zapewnił obóz YMCA¹⁹, kosztem którego powstały stroje ludowe dla wszystkich chórzystów²⁰. W 1922 r. chór z powodzeniem kontynuował tournée koncertowe w Polsce, zbierając entuzjastyczne recenzje w prasie polskiej²¹.

Występy chóru D. Kotki w obozie były więc ważną częścią codziennego życia internowanych, a każdy z koncertów dawał im siłę psychiczną i wielką satysfakcję moralną, co z kolei pomagało internowanym przetrwać w obozie. Nie mniej ważne były jego występy przed obywatelami Polski, ponieważ dzięki temu wielu Polaków mogło odkryć ukraiński świat i poznać jego kulturę muzyczną i chóralną. Ostatecznie, dzięki staraniom dyrygenta D. Kotki i wszystkich chórzystów, każdy występ chóru stał się małym artystycznym festiwalem, niezależnie od tego, kto będzie słuchał ukraińskich pieśni.

UKRAIŃSKI TEATR OBOZOWY

Nie mniej ważną rolę w tworzeniu pozytywnych wartości dla uwięzionych odegrał teatr obozowy, na scenie którego na przemian występowali aktorzy amatorzy kilku zespołów dramatycznych (grup teatralnych). Były to zarówno „stare” zespoły, które osiedliły się w Łańcucie (grupa artystyczna 5. Dywizji Strzelców Chersońskich, na czele której stał kapitan Wołodymyr Daleky, jak i Zaporoskie Towarzystwo Dramatyczne 1. Dywizji Strzelców Zaporoskich) i nowo utworzone zespoły dramatyczne. Grupa „Unia” kierowana przez kpt. Mykołę Horunowicza, kozacka grupa dramatyczna Dywizji Zaporoskiej im. I. Kropywnickiego i trupa kozacka na wydziale kulturalno-oświatowym I Brygady Wojsk Rezerwowych²².

Pojawienie się nowych zespołów wynikało nie tylko z chęci aktorów amatorów do twórczej samorealizacji, ale z czysto pragmatycznych celów – chęci zarobienia dodatkowych pieniędzy poprzez udział w przedstawieniach, co pozwoliło zapewnić sobie (i rodzinie) przynajmniej minimalny poziom egzystencjalny. Ale bez względu na motywy artystów obozowych, decydujące było drugie tło – dzięki ich poszukiwaniom artystycznym internowani mieli możliwość uczestniczenia w przedstawieniach teatralnych 3-4 razy w tygodniu, z których część odbywała się bezpłatnie.

¹⁸ Театр і мистецтво „Промінь”, Стрільково (Стшалково) 1921. 9 жовтня, ч. 20 (посторінкова пагінація відсутня).

¹⁹ *Young Men's Christian Association* (Молодіжна християнська асоціація) – харитативна американська організація, яка надавала гуманітарну допомогу полоненим та інтернованим у таборах різних європейських країн, і зокрема воякам Армії УНР у Польщі.

²⁰ Концертове турне хору з табору Стрільково „Українська Трибуна” 1921, ч. 155, с. 4.

²¹ В. Czerniak, R. M. Czerniak, *Obóz jeńców...*

²² 3 життя артистів „Запорожська думка” (одноднівка), [Стшалково] 1922, 13 квітня, ч. 6, с. 4.

Nie bez znaczenia było też to, że działalność zespołów amatorskich stworzyła między nimi prawdziwą rywalizację – więc aktorzy amatorzy starali się jak najlepiej zagrać swoje role, bo tylko w ten sposób mogli liczyć na poparcie publiczności. Należy zaznaczyć, że ich pomyślniej działalności sprzyjał fakt, że obóz posiadał już odpowiednie pomieszczenie ze sceną i widownią, które jednak wymagało modernizacji. Umożliwiło to biuro obozowe YMCA, które zapewniło artystom niezbędne fundusze na scenę i makijaże. Po reorganizacji teatr otrzymał również większą widownię, a jedyną niedogodnością była niezadowolająca akustyka²³. Ponadto YMCA zainicjowała powstanie kolejnej grupy dramatycznej – tzw. „Grupa YMCA”, w skład której weszły najwybitniejsze siły artystyczne Strzałkowa.

Dzięki wysiłkom tych wszystkich zespołów wystawiono szereg sztuk ukraińskich dramaturgów („Kuma Marta”, „Batraki”, „Daj swojemu sercu wolność, weź to do niewoli”, „Próżność”, „Bojownicy o marzenia”, „Nahmarilo”, „Zaloty pod Gonczarówką”, „Nazar Stodolya”, „Najemnik”, „Między dwiema siłami” itp.), a także pisarzy europejskich (w tym polskich) i rosyjskich („Dzieci muzy”, „[Mademoiselle] Nitush”, „Młodzież”, „Niedźwiedz”, „Niepogrzebany”, „Czerwona latarnia”)²⁴. Tylko w końcu lipca 1921-kwietnia 1922, dzięki staraniom wszystkich zespołów obozowych, odbyło się w obozie 87 przedstawień (60 z nich odbyło się bezpłatnie)²⁵.

Ponadto od czasu do czasu zespoły dramatyczne wystawiały osobne sztuki dla mieszkańców polskich miejscowości sąsiadujących ze Strzałkowem, zarabiając w ten sposób niewielkie pieniądze na własną działalność. Ta okoliczność, a także aktywna praca teatru obozowego w ostatnich trzech miesiącach przed likwidacją obozu pozwalają stwierdzić, że staraniem artystów obozowych wystawiono około 100 przedstawień.

20 lipca 1922 r. w teatrze obozowym odbyła się jedna z ostatnich inscenizacji – premiera spektaklu „Między dwiema siłami” W. Wynnyczenki (reż. Savitsky), przygotowanego staraniem zespołu dramatycznego „Zaporoztsy”. „Występom aktorów w nim towarzyszyły specjalne efekty dźwiękowe i świetlne, które stworzyły dla widzów „iluzję [...] ognia, pioruna, eksplozji armat, strzelaniny”²⁶. Jednak w związku z początkiem przesiedleń internowanych ukraińskich żołnierzy i wyjazdem większości aktorów amatorów do obozów w Kaliszu i Szczypiornie (sierpień 1922) teatr obozowy został zmuszony do likwidacji. Należy jednak zaznaczyć, że obozowi artyści kontynuowali swoją pracę w nowym miejscu, pomagając podnieść umiejętności wykonawcze grup teatralnych teatru obozowego w Kaliszu.

Wyjątkowym znaczeniem działalności teatru obozowego, było to, że dzięki ukraińskiej pieśni, muzyce i sztuce dramatycznej ugruntowało się w polskim społeczeństwie pozytywne postrzeganie URL i Ukraińców jako części europejskiej przestrzeni politycznej i narodowo-kulturowej. Najważniejsze w tym procesie było to, że internowani poprzez poszukiwania artystyczne odnaleźli swój oryginalny wyraz, wnosząc go w ten sposób do skarbcza kultury ukraińskiej i europejskiej.

²³ М. Горунувич, Рецензія „Промінь”, Стрілково (Стшалково) 1921, 7 серпня, ч. 12 (посторінкова пагінація відсутня).

²⁴ Докладніше про це див.: І. Срібняк, Український аматорський театр у таборі інтернованих Військ УНР Стшалково, Польща, очима театральних критиків, серпень 1921-липень 1922 рр. (за матеріалами часопису «Промінь») „Синопис: текст, контекст, медіа” 2020, т. 26, № 2, с. 48-60.

²⁵ ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.206, арк.82.

²⁶ М. Горунувич, [Рецензія] „Промінь”, Стрілково (Стшалково) 1922, липень (без номера, посторінкова пагінація відсутня).

IMPREZY MUZYCZNE I TEATRALNE ORAZ ŚWIĘTA NARODOWE W OBOZIE (DRUGA POŁOWA 1921)

Wypoczynek internowanych był dość zróżnicowany pod względem form, gdyż działacze obozowi spośród oficerów opiekuńczych i ich żon poszukiwali i znajdowali niestandardowe rozwiązania wzmacniające morale internowanych. W tym celu w Strzałkowie odbywały się w szczególności różne imprezy (przyjęcia) artystyczne i muzyczne, które miały za zadanie pocieszyć internowanych, organizując ich nieformalną komunikację. W ich organizację zaangażowani byli obozowi aktorzy amatorzy, którzy zwykle przygotowywali jednoaktowe przedstawienia, często brał w nich udział (jeśli był w obozie) chór D. Kotki oraz orkiestry symfoniczne i dęte.

Już 7 sierpnia 1921 r. społeczność studencka obozu w Strzałkowie przygotowała jedno z pierwszych tego typu wydarzeń – „imprezę koncertową”, z której cały dochód (opłata za wstęp) przeznaczony był dla „biednych studentów”. Jego program obejmował kilka występów muzycznych orkiestry smyczkowej, recytacje, śpiew chóralski, oryginalne występy, tańce i inne rozrywki. W razie potrzeby można było skorzystać z bufetu²⁷.

Niemal od razu stało się jasne, że zgranie obozowych muzykantów (a także fakt, że nie było wśród nich profesjonalnych muzyków) pozostawiało wiele do życzenia, a zatem występy orkiestry smyczkowej początkowo wywołały zasłużoną krytykę części internowanych. Jak podaje obozowy magazyn „Promień” – orkiestra ta nie tylko nie dawała „słuchaczom żadnej duchowej przyjemności”, ale wręcz przeciwnie, potrafiła odrzucić wszelkie pragnienia muzyczne, drażniąc system nerwowy słuchaczy swoimi żydowskimi [...] nawet chińskimi wariacjami²⁸. Orkiestra dęta wyglądała trochę lepiej, ale ze względu na zużycie większości jej instrumentów, jej umiejętności również nie były wystarczające.

Natomiast nowo utworzona orkiestra bałałajska odniosła niezaprzeczalny sukces, występując przed internowanymi. I to pomimo faktu, że część ukraińskich żołnierzy potraktowała go dość negatywnie ze względu na popularyzację „czysto moskiewskiego instrumentu muzycznego – bałałajki”. Tymczasem jej dyrygent od samego początku wkroczył na drogę aranżacji i „upowszechnienia [...] ukraińskiej melodii”, dzięki czemu bałałajska orkiestra nie dysonansowała z ukraińskim życiem obozu²⁹.

Istotne było, aby wydarzenia te odbywały się z obowiązkowym udziałem żon Kozaków i oficerów oraz dzieci, co nadawało im nieformalny i emocjonalny charakter. Wśród nich był „Dzień rozrywki kozackiej”, który odbył się na początku września 1921 r., zorganizowany przez wszystkie „siły kulturalne wydziału YMCA”. W jego programie znalazł się cykl ćwiczeń sportowych (o wręczenie nagród dla zwycięzców zadbała YMCA), podczas których grała orkiestra dęta; wieczorem odbyła się impreza koncertowa z tańcami, na którą zaproszono oficerów i kobiety. Słychać było recytacje wierszy T. Szewczenki i B. Hrinchenki, „wiersze tematyczne”. W części tanecznej wykonano hopaka (Kozak Omelko i żona jednego z oficerów Szumska), a dopiero potem Kozacy, „którzy wcześniej stali i fascynująco przyglądali się każdemu ruchowi tancerzy, jednocześnie przyglądając się [...] spodniom lub bosym stopom”, odważyli się dołączyć do tańców³⁰.

²⁷ Армія за дротами... с. 348.

²⁸ „Промінь”, Стрілково (Стшалково) 1921, 28 серпня, ч.15 (посторінкова пагінація відсутня).

²⁹ Тамże.

³⁰ Тамże.

Програм

124
2605

показної вечірки школи національного танку

Інструктора Культурно-Освітнього відділу
3-ої Залізної Стрільцкої Дивізії

артиста **Василя Авраменка**, яка відбудеться
в таборі *Стрільців*

19 жовтня 1921 р.

ВІДДІЛ I.

1. РЕФЕРАТ: „Національний танок”
прочитає поручник Осінський.
2. ТАНКОВІ руки й постави.
3. ТАНКОВІ коліна (на).

ВІДДІЛ II.

1. „КОЗАЧОК” в 1 пару, склав В. Авраменко,
виконають: п.п. Горієнко і Єфімцев.
2. „КОЛОМИЙКА” в 2 пари, зібрав М. Кравчук,
виконають: п.п. Британчук, Медницька, Грициун і Переверзів.
3. „ЗАПОРОЖСЬКИЙ КОЗАЧОК”, в 1 пару, склав Нагорний,
виконають п.п. Єфімцев і Мудрук.
4. „КОЗАЧОК” в 3 пари, склав Авраменко,
виконають: п.п. Медницька, Британчук, Ганська, Кривопис,
Тимчук та Переверзів.
5. „ВІПЬНЕ СОЛЬО чумана” виконає п. Кожухар.
6. „КОЗАЧОК” в 1 пару, склав п. Авраменко,
виконають діти: Ганцуса і Олекса.
7. „ГОПАК КОЛОМ З ВІПЬНИМ СОЛЬО”, склав Авраменко,
виконає 5 пар.

ВІДДІЛ III.

1. „СОЛЬО селянина” виконає п. Кожухар.
2. „КОЛОМИЙКА” в 1 пару, зібрав Кравчук,
виконають діти: Ганцуса і Олекса.
3. „КОЗАЧОК” в 4 пари, склав Ухач,
виконають 4 дівчини і 4 хлопці.
4. „ВЕЛИКОДНИЙ ХОРОВОД” зібрав Гловак,
виконають 5 пар учнів школи.
5. „СОЛЬО пастуха”, виконає Олекса.
6. „СОН КАТЕРИНИ” склав Авраменко,
виконають п.п. Медницька, Британчук, Ганська, Переверзів,
Кривопис і Грициун.
7. „СОЛЬО ГОПАК” виконає п. Авраменко.
8. „ЗА УКРАЇНУ”, створив Авраменко, бере участь весь гурток.

Початок о 8 1/2 години.

Інструктор
В. АВРАМЕНКО

Роспорядчик
О. ПЕТЛЮРА

Друк. Культ.-Осв. Від. 3-ої Зал. Стр. Див.

Fot. 2 Program tancerza Wasilija Avramienka.
Зрідло: Z osobistego archiwum Viktora Morenetsa.
Po raz pierwszy opublikowany [w:] Armia za
kratkami. Zbiór dokumentów / edytor-kompilator V.
Morenets, Kamieniec-Podolski, 2018. s. 351

w obozie było wystarczająco dużo artystów-amatorów, którzy mogliby dołączyć do imprezy i odpowiednio ją „udekorować”. Gazeta wyraziła niezrozumienie brakiem zainteresowania tym wydarzeniem ze strony obozowych grup teatralnych, które z tej okazji mogłyby przygotować co najmniej jeden akt. Notatka w gazecie zakończyła się apelem do wszystkich internowanych: „nie pomaganie niepełnosprawnemu Kozakowi to nie tylko wstyd, ale i grzech”³¹.

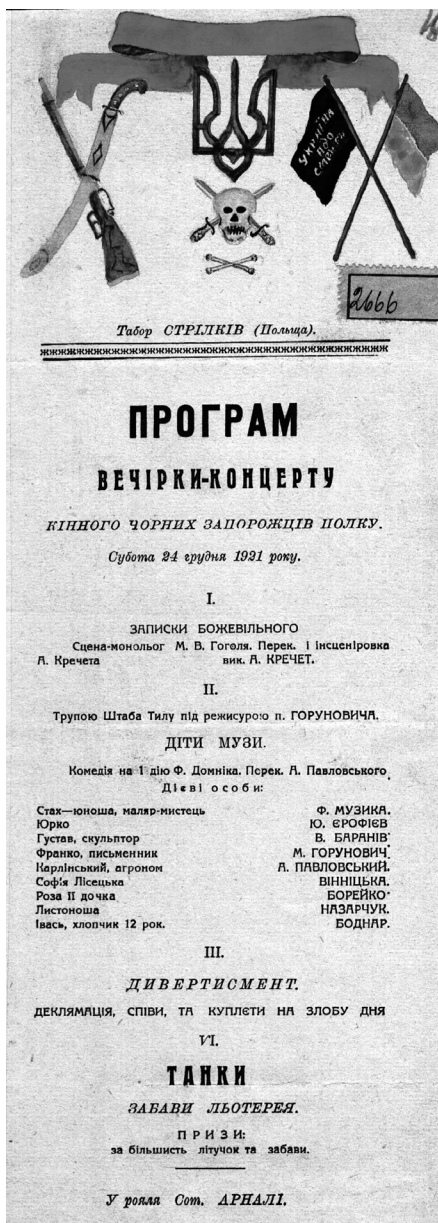
³¹ Armia za drotami..., s. 351.

³² Візита калішських гостей „Промінь”, Стрільково (Стшалково) 1921, 16 жовтня, ч.21, с. 26-27.

³³ Вечірка-інвалід „Промінь”, Стрільково (Стшалково) 1921, 23 жовтня, ч. 22. (посторінкова пагінація відсутня).

W pierwszej połowie października odwiedziła Strzałkowo Narodowa Szkoła Tańca (kierowana przez V. Avramenko) z Kalisza i zaprezentowała uczestnikom przygotowany przez siebie program taneczny³¹. Jej występ zdobył najwyższe uznanie internowanych, którzy byli ogromnie zachwyceni występami solistów zespołu tanecznego, a w szczególności artysty Kozhukhara. Gazeta obozowa widziała w nim „prawdziwego tancerza baletowego, a w jego twórczości prawdziwe tańce baletowe”, co skłoniło go do wiary w „jasną przyszłość” baletu ukraińskiego, opartą na rytmach narodowych³².

Jednak nie wszystkie imprezy obozowe były odpowiednio przygotowane, czasem ich organizatorzy byli nierozważni, przez co strony nie wywiązywały się z postawionych przed nimi zadań. 22 października 1921 r. koncert na rzecz niepełnosprawnych żołnierzy obozu – według nieznanego autora gazety – był niewątpliwie wydarzeniem satysfakcjonującym, ale ze względu na brak jakichkolwiek przygotowań nie udało się. Uczestnicy „zamiast bawić się i miło spędzać czas” znużili się „na śmierć”. Według „Prominia” wynikało to z zaniedbań organizatorów koncertu, którzy nie dbali o program imprezy, a także niechęci „sił kulturowych, które były odpowiedzialne za organizację muzyki”. Tymczasem

Fot. 3 Program Czarnych Zaporozców. Źródło: Z osobistego archiwum Viktora Moreneta. Po raz pierwszy opublikowany [w:] Armia za drutami..., s. 350. / edytor-kompilator V. Morenets, Kamieniec-Podolski, 2018, s. 350.

Tydzień później został zorganizowany „bal kabaretowy”, który „zapowiadał dużo dobrej zabawy i dobrego samopoczucia”. Jednak fakt, że sprzedano więcej biletów wstępu niż pomieściła sala, zepsuło pierwsze wrażenie. Wybór sztuki („Drukowane” Iwana Togobicznego) również był niewłaściwy, gdyż jej gatunek – „smutna farsa z życia ukraińskiego chłopstwa” – nie do końca odpowiadał nastrojom przybyłych do „kabaretu” internowanych. Konferansjer, nie posługujący się dobrze językiem ukraińskim tylko zepsuł wrażenie kilkoma recytacjami. W końcu, kiedy artysta „handlował, jak na amerykańskiej aukcji, walutą” – „bal” wymknął się spod kontroli, a zdecydowana większość obecnych na nim nie wiedziała, dokąd się udać³⁴. Jednak takie przypadki były raczej wyjątkiem niż regułą, a fakt, że zaniedbania ich organizatorów były przedmiotem dyskusji na łamach „żywej” gazety „Ray”, posłużył jako skuteczny sposób, aby nie powtarzać tego w przyszłości. Tego samego dnia (29 października 1921 r.) artyści 1. Dywizji Strzelców Zaporoskich przygotowali i wyprawili „imprezę koncertową”, w której uczestniczyli chórzyci D. Kotki, kpt. E. Malanyuk (z recytacją własnych utworów poetyckich), artystka Elizabeth Momot (kilka piosenek wykonanych solo)³⁵.

W obchody pamiętnych dat z życia wojska zaangażowali się także członkowie organizacji kulturalno-artystycznych obozu: w szczególności 15 listopada 1921 r. oddział kulturalno-oświatowy obozu zorganizował obchody „Rocznicy Zwycięstwa nad Hetmanem Skoropadskim”. W programie znalazły się takie elementy, jak nabożeństwo, czytanie „wyjątkowego” numeru żywej gazety „Promiń”, koncert-wystawa z ogłoszeniem referatu na ten temat. Po koncercie było przeprowadzone zebranie wszystkich bezpośrednich uczestników tamtych wydarzeń i, jak odnotowano w jednej z publikacji URL, „w tym dniu na twarzach żołnierzy [...] widziana była radość i satysfakcja”³⁶.

³⁴ Рецензія на балъ «Кабаре» „Промінь”. Стрільково (Стшалково) 1921, 13 листопада, ч. 24 (посторінкова пагінація відсутня).

³⁵ Армія за дротами..., с. 350.

³⁶ Полтавець. Річниця перемоги над гетьманом „Українська Трибуна” 1921, ч. 171. с. 4.

Mimo zbliżającej się zimy, ogólnego zmęczenia armii od roku pobytu w obozach, stopniowego pogarszania się stanu żywienia na skutek ograniczonych racji żywnościowych – działalność obozowych środowisk i stowarzyszeń kulturalnych i artystycznych nie straciła na intensywności. I tak w szczególności 27 listopada 1921 r. w teatrze YMCA odbył się pierwszy koncert orkiestry mandolinowej pod dyktando płk S. Zacharczuka. Jego program składał się z 21 utworów muzycznych³⁷, a wszystkie zostały „znakomicie wykonane pod względem technicznym i artystycznym. Orkiestra zaprezentowała wysoką technikę wykonania utworów i przedstawiła nierozzerwalną całość z batutą dyrygenta w magicznej dłoni pana Zacharczuka”. Jak podaje obozowa gazeta, dyrygent „uroczą muzyką swojej orkiestry sprawił, że publiczność zapomniała o warstwie codzienności naszego życia, przeniosła [...] w świat dźwięków i zdołała ożywić te dźwięki podczas gry”. „Program został wykonany bez zarzutu”, a to w trudnych warunkach obozowych, co w żaden sposób nie przyczyniło się do powstania i prób orkiestry³⁸.

6 grudnia 1921 r. w obozie odbył się „Koncert Rycerzy Zakonu Żelaznego Krzyża” 1. Dywizji Strzelców Zaporoskich, na który zaproszono także przedstawicieli innych jednostek internowanych w obozie. Program imprezy składał się z trzech sekcji („Chór męski”, „Orkiestra smyczkowa”, „Chór mieszany”).

W pierwszej części chórzyci wykonali utwory „Chór więźniów”, „Myśl o siarkach”, „Iwan Podkowa”, „Szczedriwka”; w drugiej sekcji orkiestra smyczkowa wykonała kilka utworów muzycznych (marsz „Do broni”, „Żurawie”, „Zakuwała”, pieśń huculska „Wierchowyna” oraz składanka z melodii pieśni ukraińskich); Program koncertu zakończył występ chóru mieszanego z piosenkami „Modlitwa”, „Woda płynie spod jaworu” i „Chwała Ukrainie”. Następnie zorganizowano dla widzów „czołgi i rozrywkę, latającą pocztę, walkę z konfetti i serpentynę” oraz wręczono „cenną nagrodę”³⁹.

³⁷ Армія за дротами..., с. 348.

³⁸ Театр і музика „Запорізька думка”, Стрілків [Стшалково] 1921, 9 грудня, ч. 35, с. 8.

³⁹ Армія за дротами..., с. 347.

Fot. 4 Program koncertu w Strzałkowie.

Źródło: Z osobistego archiwum Viktora Moreneta. Po raz pierwszy opublikowany [w:] Armia za kratkami. Zbiór dokumentów / edytor-kompilator V. Morenets, Kamieniec-Podolski, 2018, s. 349.

17 grudnia br. społeczność oficerów obozu w Strzałkowie zorganizowała także „imprezę koncertową”, w programie której znalazł się referat (nie podano jego tytułu), jednoaktowy spektakl „Po rewizji” Kropywnickiego, recytacje i pieśni, występ orkiestry smyczkowej. Aby zwrócić większą uwagę uwięzionych na to wydarzenie – organizatorzy imprezy zapewnili „bufet z tradycyjnymi potrawami”. Tydzień później internowanych na imprezę zaprosili „czarni Kozacy”, w programie których znalazł się monolog sceniczny „Notatki szaleńca” w wykonaniu O. Krecheta, jednoaktowa komedia „Dzieci Muzy” autorstwa O. Krecheta, F. Dompina (reż. M. Gorunowicz), divertissement (recytacja, śpiew i wersety „W upale dnia”), a także taniec, rozrywka i loteria⁴⁰.

Regularne zaangażowanie grup muzycznych w wydarzenia pozytywnie wpłynęło na umiejętności wykonawcze ich członków. W gazecie „Ray” stwierdzono, że pod koniec 1921 r. „Odnotowano niezwykły postęp w grze orkiestry obozu smyczkowego”, a „produkt techniczny [poziom] całej orkiestry stał się nieporównywalnie lepszy”. Te dokonania orkiestry stały się, jej zdaniem, możliwe dzięki staraniom jej dyrygenta – płk. S. Zacharczuka, któremu gazeta życzyła „pełnego sukcesu w tym kierunku i artystycznego natchnienia przy wykonaniu utworów muzycznych”⁴¹. „Ciężka praca” muzyków orkiestry dętej zaznaczyła się również dzięki staraniom jej dyrygenta Prasolego i mimo że muszą oni grać na starych, wygiętych instrumentach, jak podaje gazeta, można mieć nadzieję, że ich występy wkrótce zadowolą wszystkich słuchaczy⁴².

Internowani mogli świętować nadejście Nowego Roku – stało się to możliwe dzięki staraniom działu kulturalno-oświatowego obozu. Wieczorem 31 grudnia artyści zaprezentowali dwie jednoaktowe sztuki – „Och, nie odchodź, Hrytsia” i „O czym szeleściły trociny?”. O północy publiczności został pokazany na żywo obraz „Pojawienia się Nowego Roku”, po czym zebranych przywitał szef grupy internowanych oddziałów UPR w Strzałkowie gen. A. Puzitsky. Pierwsza część zakończyła się wykonaniem hymnu narodowego. Druga część imprezy rozpoczęła się o godzinie 1:00, po kilku solowych występach, chór D. Kotki i orkiestra smyczkowa Zacharczuka wykonywały taneczne melodie do rana⁴³.

Dlatego mimo wszystkich trudności związanych z pobytem w obozie w okresie jesienno-zimowym, artyści obozowi znaleźli okazję do wprowadzenia w życie internowanych choćby krótkich chwil rozrywki, dając im poczucie optymizmu i nadziei na zniknięcie wszystkich kłopotów. I choć ze względu na ograniczone zasoby i zmęczenie artystów nie wszystkie wydarzenia były sensowne i zabawne, to nadal stanowiły one szczególną atmosferę emocjonalnej jedności dla wszystkich ukraińskich żołnierzy.

ŻYCIE KULTURALNE I ARTYSTYCZNE INTERNOWANYCH (PIERWSZA POŁOWA 1922)

W pierwszej połowie stycznia 1922 r. wypoczynek internowanych Ukraińców urozmaicono zorganizowaniem „Partii Koncertowej Chóru Oddziałów Rezerwy ONZ” (dyrygent – D. Kotko), która odbyła się 9 stycznia br. Tym razem, po śpiewie chóru męskiego, występy solowe wykonali uczestnicy: E. Momot, Shumska, Samoilovich, Bilyavsky,

⁴⁰ Tamże, s. 349.

⁴¹ Рецензія на струнну оркестру „Промінь”, Стрільково (Стшалково) 1922, 6 січня, ч. 29 (посторінкова пагінація відсутня).

⁴² Духова оркестра „Промінь”, Стрільково (Стшалково) 1922, 6 січня, ч. 29 (посторінкова пагінація відсутня).

⁴³ Армія за дротами..., с. 353.

Voskresensky. Przed publicznością wystąpił również chór „mieszany”, śpiewając „Shchedryk”, „Dobry wieczór Panie gospodarzu” i inne popularne piosenki. Tradycyjnie wieczór zakończyły atrakcje: tańce, „zabawa, latająca poczta, walka z konfetti, serpentyna”⁴⁴.

14 stycznia odbyła się kolejna impreza zorganizowana przez 6. Dywizję Strzelców Siczowych. Celem jej było pozyskanie środków finansowych na rzecz pisma „Ukraińska Trybuna”. Jej program składał się ze sztuki „Dwie siostry” i pierwszego aktu dramatu Y. Hrinchenko „Stepowy gość”, żywego obrazu „Ukraińska Trybuna”, tańców (podczas wszystkich przerw), a także divertissement (w przeciwieństwie do innych imprez tutaj można było grać w lotto, preferansa lub śrubę)⁴⁵.

Spadek temperatury do bardzo niskich stopni doprowadził do całkowitego ustania wszelkich przejawów życia kulturalnego i artystycznego w obozie w drugiej połowie stycznia-lutego 1922 r., co było wynikiem skrajnie niewystarczającej ilości drewna opałowego i węgla do ogrzewania baraków. Nieizolowane baraki drewniane były dodatkowo chłodzone silnymi wiatrami, które o tej porze roku są dość częste w okolicach Poznania.

Dopiero na początku marca tego roku „lody się stopiły” i w obozie stało się możliwe zorganizowanie uroczystości z okazji pamiętnych dat Tarasa Szewczenki. Specjalnie utworzony „Komitet Świąteczny” 10 marca 1922 r. zorganizował w auli Ukraińskiego Uniwersytetu Ludowego koncert, którego program otworzyło wykonanie przez chór narodowego ukraińskiego hymnu D. Kotki. D. Nesterenko wygłosił przemówienie o Kobzarze, po którym chór wykonał kilka kolejnych pieśni, przeplatanych recytacjami wierszy T. Szewczenki. W teatrze obozowym wystawiono sztukę „Nazar Stodolya” (reż. O. Bezpalczenko-Krechet)⁴⁶. Następnego dnia powtórzono występ (odpłatnie), podobnie jak występy muzyków chóru i muzyków obozowych. Dla Kozaków zorganizowano przez YMCA skromny poczęstunek – wydano 2000 porcji kakao⁴⁷.

Następnym wydarzeniem było kolejne tournée chóru D. Kotki, które rozpoczęło się od wizyty w Poznaniu, gdzie pierwszego dnia zostały wyprzedane wszystkie bilety w sali teatru miejskiego. Równie entuzjastycznie był witany przez polską publiczność w kolejnych dniach. Takie podejście pozwoliło pismu obozowemu stwierdzić, że „każdego dnia nasz chór obozowy [...] odnosi coraz większe sukcesy”, zyskując poparcie polskich obywateli⁴⁸.

Od czasu do czasu w obozie odbywały się akcje organizacyjne i mobilizacyjne, mające na celu zjednoczenie ukraińskiej armii. W szczególności na początku kwietnia 1922 r. redakcja gazety „Promiń” zainicjowała zbiórkę pieniędzy na budowę pomnika 359 żołnierzy rozstrzelanych przez bolszewików URL – uczestników akcji wyzwoleniczej w listopadzie 1921 r. Bezpośrednią organizację tej akcji powierzono komitetowi składającemu się z gen. O. Pilkiewicza, pułkowników Biletskiego i W. Tretiaka, kapitana Makarewicza, „chorążych” D. Nesterenko i Gnoyeva. Zbiórka była możliwa dzięki pomocy oddziału obozowego YMCA (przewodniczący – Siergijewski), naczelnika wydziału kulturalno-oświatowego obozu, artystów kółka teatralnego „Stowarzyszenie”, orkiestry obozowej⁴⁹.

⁴⁴ Tamże, c. 352.

⁴⁵ Tamże, c. 353.

⁴⁶ Таборове життя „Промінь”, Стрілково (Стшалково) 1922, 12 березня, ч. 34 (посторінкова пагінація відсутня).

⁴⁷ Армія за дротами..., c. 354.

⁴⁸ Таборовий хор „Промінь”, Стрілково (Стшалково) 1922, 19 березня, ч. 35 (посторінкова пагінація відсутня).

⁴⁹ ЦДАВО України, ф. 3524, оп. 1, спр. 8, арк. 450.

17 kwietnia, w dniu zbierania funduszy na ten cel, odbyło się w cerkwi obozowej i na terenie obozu zebranie karnawałowe (przyniosło to 44 571 mp), stosunkowo niewielkie kwoty wpłynęły z podpisu i ze sprzedaży programów, książek – 180 pudełek wykonanych przez członków społeczności studenckiej. W obozie odbyło się także przedstawienie teatralne, z którego zysk netto ze sprzedaży biletów wyniósł 45 220 mp. Zebrano łącznie 102 371 mp, a część internowanych ofiarowała niewielkie sumy w rublach carskich, srebrnych kopiejkach i koronach austriackich⁵⁰. Po pokryciu wydatków na spektakl (3530 mp) i wyjaśnieniach w zebranych kwotach komisja ogłosiła, że zebrano łącznie 95 766 mp⁵¹. Członkowie komisji zdecydowali, że pomnik powinien powstać po powrocie Armii URL na tereny ukraińskie – w miejscowości Bazar.

Charytatywny charakter miała wystawa-koncert „na rzecz dzieci i studentów”, która została zorganizowana przez Gminę Studencką obozu 22 kwietnia 1922 r. w teatrze obozowym. W recytacje i śpiew solowy zaangażowani byli niektórzy artyści obozowi, ale najważniejszymi „atrakcjami” tego wydarzenia były dwie jednoaktowe sztuki („Bez seniorów” i „Śladami Tarasa”). Autorka artykułu w gazecie obozowej zwróciła uwagę na „niezwykle zręczną i energiczną rękę kierowniczką tej grupy” (p. Kostiv), której starania pozwoliły jej wychowankom „chętnie bawić się” i byli nagradzani za swój występ głośnymi oklaskami publiczności⁵².

Natomiast 26 kwietnia Gmina Studencka zorganizowała zabawne przyjęcie koncertowe w auli UNU, które składało się z czterech części: występy chóru D. Kotki – w pierwszej części; jednoaktowe „Tam, gdzie wieje” Wasylczenko w wykonaniu zespołu dramatycznego „Zaporozhets” – w drugiej, w trzeciej muzyka wykonywana przez orkiestrę pod dyktando pułkownika Zacharczuka i wreszcie na zakończenie tej imprezy urządzono tańce⁵³.

Obchodzenie pamiętnych i uroczystych dat było skutecznym środkiem duchowej jedności internowanych. Wśród nich były 23 maja – urodziny Naczelnego Atamana UPR S. Petlury. Z tej okazji redakcja magazynu obozowego opublikowała krótki artykuł o jego życiu. Stwierdzono w nim w szczególności, że

bezgraniczna miłość do niefortunnej, przesiąkniętej krwią ojczyzny, całkowite oddanie wspólnej sprawie wyzwolenia obrażonego zniewolonego ludu sprawiła, że stał się on [S. Petlura] w ustach ludu bohaterem narodowym. Wszyscy czekają, jak na magicznego wyzwoliciela spod ciężkiego jarzma, w jakim znalazł się naród ukraiński z powodu naszego nieszczęścia⁵⁴.

W artykule zwrócono uwagę na całkowite oddanie sprawie narodowowyzwoleńczej S. Petlury, a także podkreślono, że „jego miłość do Ukrainy i narodu została przekazana nam [żołnierzom Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej], dlatego możemy śmiało wierzyć i mam nadzieję, że spełni się pragnienie niepodległej Ukrainy, powstania własnego państwa”. Artykuł kończył się wymowną frazą: „Życie Simona Petlury jest historią naszego życia...”⁵⁵. I choć tego dnia w obozie nie odbywały się żadne inne uroczystości, dzień 23 maja został w pamięci wojska jako ważne wydarzenie.

⁵⁰ Там же, спр. 8, арк. 450–451.

⁵¹ Там же, оп. 1, спр. 8, арк. 551.

⁵² „Промінь”, Стрілково (Стшалково) 1922, 30 квітня, ч. 40 (посторінкова пагінація відсутня).

⁵³ Там же.

⁵⁴ „Промінь”, Стрілково (Стшалково) 1922, 23 травня, ч. 43 (посторінкова пагінація відсутня).

⁵⁵ Там же.

Reasumując w pierwszej połowie 1922 r. wydarzenia kulturalne i artystyczne Ukraińców w Strzałkowie coraz bardziej traciły abstrakcyjny i zabawny charakter, nabierając wyraźnego narodowego i patriotycznego brzmienia. Sprzyjały temu zarówno zewnętrzne „bodźce” (wizyty bolszewickich komisji repatriacyjnych, które próbowały zwabić żołnierzy na sowiecką Ukrainę), jak i wewnętrzne procesy, wywołane dezercją przypadkowych i antyukraińskich elementów z Armii UPR.

WNIOSKI

Najciekawszym zjawiskiem w życiu internowanych ukraińskich żołnierzy był zawsze chór obozowy kpt. D. Kotki, który dzięki staraniom swojego przywódcy i naturalnym zdolnościom chórzystów szybko przerósł Strzałkovo, stając się prawdziwym fenomenem kulturowym w Poznaniu, a później i w pobliskich województwach. Występując w polskich miastach chór z powodzeniem pełnił rolę przedstawiciela Ukraińskiej Republiki Ludowej i promotora polsko-ukraińskiego zbliżenia etnicznego. Podobną misję (choć na mniejszą skalę) wykonywały ukraińskie grupy dramatyczne, które regularnie prezentowały mieszkańcom polskich miast położonych najbliżej Strzałkowa najlepsze sztuki ukraińskich dramaturgów.

Życie kulturalne i artystyczne internowanych Ukraińców w Strzałkowie zawsze pozostawało ważną częścią obozowej rutyny wojskowej, która w warunkach izolacji od ojczyzny szczególnie potrzebowała pozytywnych emocji. Oprócz wspomnianego już chóru D. Kotki artyści amatorzy zrzeszeni w kilku zespołach teatralnych, zapewnili więźniom pocieszenie emocjonalne i wypoczynek. Od samego początku swojej działalności w obozie Strzałkovo Ukraiński Teatr Amatorski stał się trzonem pracy kulturalnej i organizacyjnej, a tym bardziej – centrum nieformalnego życia internowanych. Mimo wszystkich trudności związanych z pobytem armii w obozie, które w żaden sposób nie przyczyniły się do rozwoju jej twórczej i organizacyjnej działalności, na scenie teatru obozowego kilka razy w tygodniu wystawiano sztuki z klasyki dramatu ukraińskiego i światowego.

Występy obozowych grup teatralnych i artystycznych były ważne dla podniesienia na duchu internowanych, jednocześnie zaspokajając ich nostalgiczne uczucia do własnego domu i ojczyzny. Zdecydowana większość przedstawień miała charakter narodowy (wszystkie bez wyjątku sztuki były przygotowane do wystawienia w języku ukraińskim), przyczyniając się tym samym do duchowej konsolidacji internowanej armii. W efekcie codzienne życie ukraińskich żołnierzy i członków ich rodzin było wypełnione konstruktywnymi treściami, a także służyło jako skuteczny sposób walki z rozpaczą i frustracją, które pojawiały się w internowanym ukraińskim wojsku.

Temu samemu celowi służyły obchody świąt narodowych (zwłaszcza Dni Szewczeni), a także „koncerty-impresy”, w których tradycyjnie uczestniczyły wszystkie ośrodki kulturalno-artystyczne obozu. Ich program zawsze obejmował wykonanie hymnu narodowego, po którym ze sceny obozowego teatru przemawiano w języku ukraińskim – za pomocą narodowego dramatu, pieśni i muzyki. Ta „triada” uzupełniała się, tworząc efekt „kumulacji”, działającej na serca i dusze ukraińskich żołnierzy. Nie bez znaczenia było również to, że artyści amatorzy grali materiały „żywej” gazety obozowej „Promień”, co było jednocześnie skutecznym środkiem moralnej i patriotycznej konsolidacji obozu. Wspólny wysiłek obozowych artystów, chórzystów i muzyków znacząco przyczynił się do przezwyciężenia groźnej tendencji do degradacji i rozproszenia internowanego ukraińskiego wojska w obozie Strzałkovo.

ŻYCIE KULTURALNE I ARTYSTYCZNE ŻOŁNIERZY UKRAIŃSKIEJ ARMII LUDOWEJ INTERNOWANYCH W OBOZIE W STRZAŁKOWIE (LIPIEC 1921-SIERPIEŃ 1922)

Słowa kluczowe: internowani żołnierze ukraińscy, teatr, chór, orkiestra, wydarzenie, koncert-impreza, Armia URL, obóz Strzałkowo

W artykule opisano kulturowo-artystyczny element codziennego życia obozowego internowanych żołnierzy Armii URL w Strzałkowie w okresie od lipca 1921 do sierpnia 1922 r. W tym czasie w obozie działało kilka zespołów dramatycznych artystów amatorów, chór pod dyrekcją D. Kotki, dwie improwizowane orkiestry (instrumenty smyczkowe i dęta). Dzięki tym grupom artystycznym uwięzieni mieli okazję uczestniczyć w przedstawieniach teatralnych, występach chórzystów, koncertach muzyki instrumentalnej. Ponadto ich wspólnym wysiłkiem regularnie przygotowywano różne wydarzenia artystyczne („koncerty”) dla internowanych, które były połączeniem różnych przedstawień teatralnych, chóralnych i muzycznych. Wspólny wysiłek obozowych artystów, chórzystów i muzyków znacząco przyczynił się do przezwyciężenia groźnej tendencji do degradacji i rozproszenia internowanego wojska ukraińskiego.

CULTURAL AND ARTISTIC LIFE OF THE UKRAINIAN INTERNEE SOLDIERS OF THE ARMY IN STRZAŁKOWO INTERNMENT CAMP (JULY 1921-AUGUST 1922)

Keywords: internee Ukrainian soldires, theatre, choir, orchestra, event, performance, Army, Strzałkowo, the internment camp

In the submitted article not only the cultural but also artistic part of the daily life in internment camp was written. The everyday life of soldiers was also mentioned. The work describes the period from July 1921 to August 1922. It was the time when in the internment camp the dramatic groups was very active. The actors who take part in the theaters groups were the amateur artist. People were active in a varied field of study or art such as: the choir, the orchestra (string and wind instruments). Thanks to those artistic groups people in the internment camp had the chance and possibility to take part in theatre performances or choir concerts or the instrumental concerts too. Moreover theirs shared effort allow to organise in a regular way many artistic performances and events. The artistic events were the compilation of the variety of arts sphere. The common effort of the camps artists, choir's singers, musicians was the key to find a solution of the problems. That was the factor which significantly contributed to overcoming the dangerous tendency to degradation and dispersion of the interned Ukrainian Army.

Bibliografia:

Źródła:

Центральний державний архів вищих органів влади і управління України

Źródła drukowane:

Армія за дротами. (2018), Збірка документів/редактор-упорядник В. Моренець, Кам'янець-Подільський

Czerniak B., Czerniak R. M. (2013), *Obóz jeńców wojennych i internowanych pod Strzałkowem 1914-1918, 1919-1924*, Strzałkowo

Семмо О. (1987), Хроніка. Вінніпег: Інститут дослідів Волині, ч. 57

Prasa:

„Промінь” – 1921-1922

„Українська Трибуна” – 1921

„Запорізька думка” – 1921

Opracowania:

Вішка О. (1999), Українці у таборі в Стшалкові „Вісник Київського державного лінгвістичного університету”. Серія «Історія, економіка, філософія». Київ, вип. 3

- Вішка О. (2002), Преса української еміграції у Польщі 1920-1939, Львів
- Голубничка-Шленчак Ю. (2018), «В єднанні наша сила і усвідомлення перемоги...»: особливості та умови видання часопису «Промінь» у таборах Ланцут-Стшалково (1921-1922 рр.) „Драгоманівські історичні студії”: зб. наук. праць молодих істориків, Київ, вип. 4
- Коляничук О. (2000), Українська військова еміграція у Польщі (1920-1939), Львів
- Наріжний С. (1941), Українська пісня закордоном (Українська Республіканська Капела й хори української еміграції) [відбитка з журналу «Пробоем», ч.6(95)], Прага
- Сидоренко Н. (2000), Національно-духовне самоствердження (у 3-х т.). Ч. II: Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919-1924, Київ
- Симонова Т. М. (2012), Белые формирования в Польше («отряд русских беженцев») в 1919-1921 годах „Новая и новейшая история”, № 4
- Симонова Т. М. (2013), Советская Россия (СССР) и Польша. Русские антисоветские формирования в Польше (1919-1925 гг.), Москва
- Срібняк І. (1997), Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921-1924 рр.), Київ-Філядельфія
- Срібняк І. (2017), Інтерновані вояки Армії УНР у таборі Стшалково, *Польща (друга половина 1921-початок 1922 рр.): моральний стан та умови перебування „Проблеми всесвітньої історії”, № 2*
- Срібняк І. (2018), «Несемо ми хрест... в терновім вінку колючих дротів...» (інтерновані вояки-українці в таборі Стшалково, Польща у 1922-1923 рр. „Київські історичні студії”.
- Срібняк І. (2018), Національно-патріотична та спортивно-оздоровча мобілізація вояцтва у таборі інтернованих Військ УНР Стшалково (Польща) у 1921-1922 рр.: форми і методи „Ідеологія і політика”, № 2.
- Срібняк І. (2020), Військово-фахова та загальна освіта інтернованого вояцтва Армії УНР в таборі Стшалково, Польща (серпень 1921-1922 рр.): особливості проведення „Європейські історичні студії”, № 16
- Срібняк І. (2020), Український аматорський театр у таборі інтернованих Військ УНР Стшалково, Польща, очима театральних критиків, серпень 1921-липень 1922 рр. (за матеріалами часопису «Промінь») „Синopsis: текст, контекст, медіа”, Київ, т. 26, № 2
- Karpus Z. (1997), *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918-1924*, Toruń
- Wiszka E. (2001), *Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920-1939*, Toruń